

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ ЧЛАНАК (REVIEW SCIENTIFIC PAPER)

ПРАВНА ЗАШТИТА ДЈЕТЕТА КРОЗ ВИЈЕКОВЕ: ИСТОРИЈСКИ ПУТ ДО ЖЕНЕВСКЕ ДЕКЛАРАЦИЈЕ (1924)¹

Мирјана Мишкић²*Правни факултет Универзитета у Бањој Луци*

Апстракт: Правна заштита дјеце је савремени појам који датира из двадесетог вијека. Први правни документ који промовише заштиту дјетета је Женевска декларација о правима дјетета усвојена од Лиге народа 1924. године. Женевска декларација је у проширеном и прерађеном облику прихваћена од стране Уједињених нација 1959. а најпотпунија правна заштита дјечијих права је остварена у Конвенцији о правима дјетета из 1989. године. Иако најмање позната од претходно поменутих декларација дјечијих права, Женевска декларација је створила темеље универзалне правне заштите дјеце у 20. вијеку.

Аутор ће у раду настојати да докаже да су темељи дјечије правне заштите постављени Женевском декларацијом, те да су дјечија права изузетно комплексна и контроверзна категорија људских права која се и даље морају надограђивати али и пажљиво надгледати и контролисати.

Кључне ријечи: Женевска декларација о правима дјетета, Критика дјечијих права. Правна способност дјеце. Декларација о правима дјетета. Конвенција о правима дјетета

1. УВОД

Претходно су постојали спорадични покушаји да се заштите имовина и личност дјетета али тек средином двадесетог вијека долази до глобалног признања дјечијих права. Заштита права дјеце је еволуирала од заштите права рањиве категорије до признања пуног правног субјективитета (право на самоодређење и лично изражавање). Правна заштита дјеце изврше-

¹ Овај научни чланак је дио ауторовог излагања на тему „Historical Development of Children’s Rights“ на међународној конференцији под називом „One hundred years since the Geneva Declaration- a historical perspective on childhood, children and their rights in the 20th century“, Vilnius, Lithuania, септембар 2024.

² Доктор правних наука, ванредни професор, е-пошта: mirjana.miskic@pf.unibl.org.

на у међународним документима је допринијела већој аутономији дјече и њиховом учешћу у одлукама које се тичу њиховог живота, те тако посредно утицало на метаморфозу породице и породичног живота у другој половини двадесетог вијека.

Правна заштита дјече није у свим државама свијета достигла исти ниво и тај задатак државе још увијек остварују, чак и оне са високим правним и економским стандардима. Иако је Конвенција о заштити права дјетета (1989) у потпуности раскинула са традиционалним ставом о дјечи као пертиненцији родитеља, свијест о дјечи као личностима које морају поштовати други људи (укључујући родитеље), институције и државе још увијек није присутна у довољној мјери.

2. ИСТОРИЈСКИ ПОГЛЕД НА ПОЛОЖАЈ ДЈЕЦЕ

Правна заштита дјече и уопште права дјече су модерни појмови који датирају из почетка двадесетог вијека. Антички правни системи не познају заштиту права дјече већ се дјеца схватају као дио породице, тачније дио „породичне имовине“ (*familia resuniae*). Унутар породице не постоје посебна права и обавезе чланова породице, већ неограничена власт породичног старјешине (*patria potestas*). Отац породице суверено одлучује о животу и смрти своје дјече (*ius vitae ac necis*)³, браку⁴, будућности и користи њихов рад, уз накнаду или без накнаде. Познато је да су Грци и Римљани дјецу која су рођена са видљивим физичким недостацима бацали са високих стијена у провалију⁵ или су остављали дивљим животињама да их поједу.⁶ Ова пракса је дјелимично изобичајена када је хришћанство постала државна религија у Римском царству, али никад није сузбијена до краја. Поред тога, антички правни системи препознају посебну заштиту

³ Кратак осврт на историјски развој инкриминације чедоморства, видјети више Иванка Марковић, „Кривично дјело дјетеубиства“, *Годишњак Правног факултета у Бањој Луци*, двоброј XX/XXI, Бања Лука (1996-1997).

⁴ D.23.2.2. Paulus libro trigesimo quinto ad edictum: Nuptiae consistere non possunt nisi consentiant omnes, id est qui coeunt quorumque in potestate sunt.

⁵ D.23.2.2. Паул, из тридесетпете књиге о едикту, Брак не може настати ако се не сагласе сви, то јест они који га закључују и они под чијом су влашћу.

⁶ Tertullianum, Ad nationes, I, XV, Sed nec eo distat, si uos non ritu sacri neque ferro nec>atis. Atquin hoc asperius, quod frigore et fame aut bes|<tiis, si exp>onitis aut longiore in aquis morte, si mergitis. [5] At et si quo |< >dissimilius penes uos fit, eo adicite, quo<d> uestra pignora ex|<tinguiti>s, et supplebitur, immo superaceruabitur in uobis quicquid |< >a ratione defecerit.

^{1a} ипак није велика разлика између нас. Ви не убијате дјецу у светим обредима и служби Богу. Али ви их се ријешавате на окрутнији начин, остављате их на хладноћи и гладне, дивљим животињама, као и даљење у ријечи.

⁶ Yifat Monnickendam (2019). The Exposed Child: Transplanting Roman Law in the Late Antiquity Jewish and Christian Legal Discourse, *The American Journal of Legal History*, 1. <https://doi.org/48545119>

зачетка (*nasciturus*).⁷ Неисправно и потпуно историјскоправно неосјетљиво би било рећи да антички правни системи нису уопште препознавали дјецу као заштитно добро, јер јесу кроз одредбе о насцитурусу, постумусу, позакоњењу ванбрачне дјече. У свим наведеним случајевима дијете се штити као дио породице а не као индивидуа, са признатим правима и обавезама унутар породице.⁸ Интересантно је поменути опаску Вајла Вуоланта по којем су историју дјечијих права испричали одрасли, па је стога уобичајено формирање историјских оквира дјечијих права, која и нису савим одговарали истини.⁹

Поред тога, римско право није препознавало социолошки концепт дјетињства нити његове карактеристике али је препознавало развојне фазе сваког физичког лица, те је тако периодом дјетињства у правом смислу ријечи сматрало период до седме године живота (*infantia*). То су била дјеца која нису говорила или нису могла да схвате значај онога што говоре, те су стога била потпуно пословно неспособна (*infantes*). Након тога долази период ограничене пословне способности по којем су дјеца након 7 (*impuberes infantia maiores*) могла предузимати правне послове који би им доносили корист (примити поклон) али не и оне послове који би их обавезивали (дати зајам, закључити купопродају).¹⁰ Од дванаесте (дјевојчице), односно четрнаесте (дјечаци) године живота, нису више сматрани дјецом већ пунољетним особама.¹¹ Већ послије Пунских ратова долази се до закључка да је граница пунољетности преурањена, и да би младе особе до двадестпет година (*minores*) требало посебно заштити у правном поретку.¹² Тек у савременом добу, према Конвенцији о правима дјетета (1989) период

⁷ D.50.16.231. Paulus, libro singulari ad senatus consultum Tertullianum, Quod dicimus eum, qui nasci speratur, pro superstite esse, tunc verum est, cum de ipsius iure quaeritur: aliis autem non prodest nisi natus. D.50.16.231. Паул, из монографије о Тертулијанском сенатском мишљењу. Када кажемо да се зачето дијете сматра као да је већ рођено, уколико се ради о користима везаним за његово рођење, јер другоме оно не може никако користити прије него што се роди.

⁸ Више видјети у „The Roman Family in the Empire. Rome, Italy, and Beyond“, edited by Michele George (Oxford University Press, London: 2005).

⁹ Ville Vuolanto, Experience, agency and the children in the past-The case of the Roman childhood, in *Children and everyday life in Roman and late antique world*, eds. Christian Laes and Ville Vuolanto (Routledge, London and New York: 2017), 21.

¹⁰ Анте Ромац, *Римско право* (Загреб, 1987), 92.

¹¹ Вишу старосну доб је прописивало атинско право које је тражило да мушка дјеца напуне 18 година да би сматрана пунољетним и способним за закључивање брака. Интересантно је да су мушкарци брак закључивали тек око тридесете године живота. Ivona Šego-Marić, „Imovinskoправни аспекти обитељских односа у Babilonu i Atini“, у *Zborniku radova sa Šestog međunarodnog naučnog skupa „Dani porodičnog prava“*, VI, број 6, Mostar (2018): 307.

¹² Законом је одређено да онај ко превари пунољетну особу млађу од 25 година, треба бити кривично кажњен, као и обавезан на накнаду штете до које је превара довела. Поред тога, није било потребно увијек преварно поступање, већ и сам настанак штете која није преваром изазвана, већ наивношћу и незнањем минора је довољна за поништење правног посла.

дјетињства и период малолетства се у већини држава свијета подударāju и ограничени су на 18 година живота.

Положај дјеце се није нарочито поправио ни у Средњем вијеку,¹³ узимајући у обзир ратове и болести које су глобално погодиле Европу, а тиме и ову рањиву групу. Неухрањена и хигијенски запуштена, дјеца су масовно обољевала и умирала.¹⁴ Поред смртности дјеце у ратовима и епидемијама, дјеца су свакодневно радећи тешке физичке послове нарушавала своје здравље. Дјеца су била потпуно укључена у свијет одраслих, редовно су обављали послове на пољу и чували су стоку. Николас Орме (Nicholas Orme) у својој књизи Средњовјековна дјеца (Medieval Children)¹⁵ даје другачији приказ дјетињства од уобичајеног у литератури, кроз став да су родитељи бринули о дјечији и прије и након рођења, које је очекивано са зебњом због великог броја могућих компликација. Након рођења дјетета, обавезно би услиједило крштење дјетета, као радостан чин. Крштењем дијете добија име и постаје хришћанин. У складу са могућностима, родитељи су водили рачуна о материјалним потребама дјетета, о прехрани дјетета, одјећи, обући, мјесту становања, хигијени и здрављу.

Правни оквир заштите дјеце у средњем вијеку није познат, тачније правни документи не помињу права дјеце као посебна права. Занимљиво је да позната средњовјековна збирка канонског права *Decretum Gratiani* не помиње права дјеце али се дотиче дјеце у посебним дијеловима збирке, гдје можемо истаћи закључивање дјечијих бракова.¹⁶ Иако је однос између родитеља и дјеце био хијерархијски, права дјеце се наглашавају кроз једнаку обавезу родитеља на издржавање брачне и ванбрачне дјеце.

Иако је дјечији рад увелико експлоатисан за потребе породичне заједнице све од античког периода, најсуровија експлоатација дјечијег рада се јавља за вријеме индустријске револуције у Великој Британији. Нарочиту пажњу на то скрећу Карл Маркс и Чарлс Дикенс у својим капиталним дјелима¹⁷.

¹³ О положају дјеце у Византији види Oana-Maria Cojocaru, *Byzantine childhood. Representations and experiences of children in middle byzantine society* (Routledge, London and New York: 2022).

¹⁴ Сматра се да стопа смртности дјеце прије 5 године живота износила 30%. Према Dražen Nemet, *Дјеца у средњем вијеку*, Nicholas Orme (2003), *Medieval Children*, New Heaven-London: Yale University Press, 387. str. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 38 (1): 337-342. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/51847>, приступљено 26.12.2025.

¹⁵ *Ibid.*, 341.

¹⁶ Jessica Goldberg, „The Legal Persona of Child in Gratian’s *Decretum*“, *Bulletin of Medieval Canon Law*, NS, 24 (2000), 10-53, Richard Henry Heimholz, „Children’s rights and the Canon Law: Law and Practice in Medieval England“, *The Jurist*, Vol 67 (2007): 40. 41.

¹⁷ Чарлс Дикенс, Оливер Твист, (Препричала Кетлин Олмстад) „Оливер није чуо скоро ништа од овог разговора. Мутило му се у глави, а судница је играла око њега. На крају се срушио и пао са гајбе право на под одељка за оптужене. Стражар му је притрчао у помоћ.“, рекао је

Постоје три етапе у разматрању развоја права дјецe: преиндустријски период- од 16. вијека до 19. вијека, индустријски период- од 19. вијека до средине 20. вијека и савремени период- од средине двадесетог вијека до данас.

3. ТРИ ФАЗЕ РАЗВОЈА ДЈЕЧИЈИХ ПРАВА

3.1. Преиндустријски период

Прије шеснаестог вијека, концепција дјетињства у облику како постоји у савременом свијету, није постојала. Дјеца су сматрана одраслима већ од раних година живота и била су потпуно укључена у свакодневни живот, дијелећи обавезе са својим родитељима. Дјечији морталитет је био свакодневница, нарочито новорођеначки, једно од четворо дјеце је умирало прије навршених годину дана живота. Поред тога, одсуство планирања породице,¹⁸ забрана употребе контрацептивних средстава као и црквено неодобравање прекида трудноће, доводили су до великог броја (нежељене) дјеце и уопште многочланих породица. Нежељена дјеца су била изложена малтретирању и небризи, те незаинтересованом односу родитеља према дјечи. Тјелесно кажњавање је била прихваћена и пожељна дисциплинска мјера. Такав дистанциран однос између родитеља и дјеце је доводио до великог броја дисфункционалних породица у којима су дјеца најчешће биле жртве физичког насиља, радног изабљивања и психичке тортуре. Тако лош положај дјеце, по којем је било могуће дјецу продати као робове или их (зло) употребљавати као ствар у власништву, друштво није осуђивало, ни правно ни фактички и не постоје правни прописи који настоје сузбити такву праксу.

3.2. Индустријски период

Развој индустријализације у осамнаестом вијеку доводи до промјена у схватању положаја дјеце и жена.¹⁹ Дјечији рад из породичног окружења сада прелази у фабрике. У фабрикама су дјеца рано почињала да раде, већ као четворогодишњаци, а као седмогодишњаци су обављали сложене пословне

судија. „Осуђујем оптуженог на три мјесеца тешког рада! Стража, водите га!“ „Не дозвољавам!“, повикао је господин Браунлоу. „Дечаку није добро! Потребан му је доктор, а не казна!“

¹⁸ Ана Човић. *Права дeтeтa. Еволуција, реализација и заштита* (Београд: Институт за упоредно право, 2017), 11.

¹⁹ Claudia Goldin and Kenneth Sokoloff „Women, Children and Industrialization in the early Republic: Evidence from the Manufacturing Censuses“, *The Journal of Economic History*, XLII, 4, Cambridge University Press, (1982): 741-774.

задатке. Фабрички рад је био физички исцрпљујући за седмогодишњаке, који су радили по шеснаест радних сати на мрачном и загушљивом радном мјесту и штетио је не само физичком него и психичком здрављу дјецe. Дјеца нису могла издржати захтјеван радни ангажман и често су спавала на радном мјесту. У сврху бољег дисциплиновања, пословође су их физички кажњавали. Поред нарушавања физичког интегритета дјецe, и њихов морал је био угрожен. Лишени породичног окружења и обављајући радне задатке са непознатим и доста старијим лицима од себе, дјеца су била изложена разним искушењима и често су се у раним годинама придруживали криминалним групама.

Дјечији рад у фабрикама је идентификован као велики друштвени проблем, за разлику од дјечијег рада у породичним домаћинствима који није био социјално видљив. Покрет за сузбијање дјечијег рада је промовисао парољу: „Умјесто у фабрике, дјецу послати у школе“.²⁰ Њихов циљ је био регулисати и у крајњој мјери укинути дјечији рад. Међутим, посљедице овог покрета су биле пуно далекосежније. По први пут је уочено да дјеца требају посебну заштиту због осјетљивог физичког и психичког статуса, и да им друштво треба обезбједити остваривање те заштите. Школовање је понуђено као алтернатива дјечијем раду и ефикасан начин испуњења младих година живота. Прерано увођење младих у свијет одраслих је доводило до низа социјалних проблема као што је криминалитет, отуђење, али и до ширења великих болести услијед нехигијенских услова живота. Школе су биле мјеста у којима су се дјеца могла изоловати од свих потенцијалних опасности које су вребале. Право на образовање дјецe постаје универзално признато и значај дјецe у друштву се мијења. Друштво и држава почињу да се брину да дјеца одрасту у стабилне и образоване младе људе. Та потреба се уочава као право дјецe а обавеза државе да им омогући остваривање тих права.

3.2.1. Значај филозофских праваца за развој дјечијих права

Подлогу за промјену општег мишљења о мјесту и значају дјецe у друштву су припремили филозофи-рационалисти и просвјетитељи. Просвјетитељи су нарочиту пажњу обратили на образовање дјецe и кључну улогу коју образовање има у обликовању дјечије личности. Џон Лок,²¹ енглески либералиста, је у својој књизи „Неке идеје о образовању“ 1663. године изнио главну тезу да се дјеца рађају као празна плоча (blank slate), без урође-

²⁰ Љубинка Ковачевић, „Универзални међународни стандарди о забрани дјечијег рада и њихова примјена у праву Републике Србије“, у *Казнена реакција у Србији*, ур. Ђорђе Игњатовић, Београд (2017): 186-218.

²¹ John Locke, *Some thoughts concerning education* (London, 1963).

них способности те да сво знање долази из искуства. Образовање је изузетно значајно за дјецу јер их оно обликује и формира личност. Дјеца су рационална бића и морају се третирати у складу са тим. Сматра тјелесно кажњавање неодговарајућом васпитном методом.

Други значајан филозоф и пионир дјечијих права је Жан Жак Русо.²² У духу свог учења Русо повезује дјецу са природом и природном добротом. Сматра да дјеца имају право на сретно дјетињство, у природи. Он види дјетињство као безбрижан и невин период живота. Он реагује на Локов став да су дјеца разумна бића, сматрајући да дјеца морају бити дјеца прије него што постану одрасли и да се дјеца разликују од одраслих по јединственом начину размишљања, осјећања и виђења ствари. Нарочито се бринуо о начину одрастања, истичући тај период као критичан за развој личности.

Русоове идеје су искориштене као основни концепт романтизма. Романтизам је промовисао дјетињство као најбољи дио живота и потпуно невино и чисто доба. Нажалост, романтичарске идеје нису имале претјераног одјека у стварности јер је на снази била експлоатација дјечијег рада у фабрикама и рудницима. Међутим, оне су утрле пут и помогле каснијој артикулацији дјечијих права у двадесетом вијеку.

3.3. Модерни период развоја дјечијих права

Са омогућавањем и гарантовањем дјечијих права, уводи се концепт дјетињства и одлагање уласка дјеце у свијет одраслих. Дјеца се посматрају не равноправно са одраслима већ као зависна лица којима је потребна већа брига и заштита него одраслим лицима. Поред тога, уводи се заштита дјеце од родитељског занемаривања и злостављања. Држава сада интервенише у родитељску аутономију и ауторитет, преиспитујући их кроз рад посебних социјалних служби. Родитељи морају да обезбједе дјечији минималне услове неопходне за несметан раст и развој дјетета а који укључују хигијенске услове, исхрану, смјештај, вријеме за игру и образовање.

Деветнаести вијек, а нарочито његова друга половина, је означен као „вијек увођења дјечијих права“. У Европи почињу да се доносе правни акти којима се ограничава радно вријеме дјеце. Први правни акт који је у Енглеској забранио да рад дјеце млађе од 10 година и жена испод земље је Рударски закон из 1842. године.²³ Даља правна забрана искориштавања дјечијег рада је ступила на снагу 1883. године (Factory Act). Овај правни документ је био почетна тачка за даље ограничавање експлоатације дјечијег рада. Уведено је максимално радно вријеме за дјецу и жене и оно је

²² Jean Jacques Rousseau, *Émile, ou De l'éducation* (Geneva, 1762).

²³ Карл Маркс, *Капитал*, 3. издање, том 1, XXIII глава (Београд: „Култура“, 1958), 288-289.

износило 56 часова седмично, као и минималне године живота неопходне за рад у фабрикама (9 година живота). Француска је крајем 19. вијека ограничила дјечији рад у индустријама²⁴. Поред тога, у Европи је све више јачао раднички покрет који се колективно борио за права радника а, између осталог и за укидање дјечијег рада.²⁵ Међутим, само су Француска и Велика Британија донијели законе о забрани угрожавања дјецe у деветнаестом вијеку и то 1889. године, а остале европске државе су своју легислацију уредиле у двадесетом вијеку. Законска регулатива се претежно тичала забране дјечијег рада и обавезе школовања, али и регулисања статуса сирочади и обавези државе према њима.

Разлози увођења дјечије заштите леже у посматрању дјецe као пасивне и незаштићене групе, односно као тек будућих субјеката права, а не као права људских бића са припадајућим слободама. Први закон којим се штите интереси дјецe као осјетљиве друштвене категорије, на балканским просторима је донешен у вријеме Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Закон о заштити деце и младежи је донешен 28. фебруара 1922. године, као дио законодавства које је донешено на основу Видовданског устава које прокламовало посебну заштиту мајке и дјетета у члану 27, став 2.²⁶

Током 20. вијека десиле су се промјене, веће и значајније него била када раније у историји људског друштва. Патријархални модел уређења породичних односа дефинитивно је напуштен, успостављена је равноправност жене и мушкараца у стицању и остваривању свих породичних права, дјецe рођеној ван брака су призната сва права која правни систем гарантује дјецe рођеној у браку.²⁷

²⁴ Colin Heywood, „The market for child labour in nineteenth-century France“, *History*, 66/216 (1981): 34–49. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/24417055>. Приступљено 17 децембра 2025.

²⁵ Међународна организација рада је установљена у тринаестој тачки Версајског мировног споразума, а њен главни циљ је спремање радничких конвенција које се након доношења подносе свакој држави чланици Лиге народа, на ратификацију.

²⁶ Текст Видовданског устава из 1921. године <https://www.uzzpro.gov.rs/doc/biblioteka/digitalna-biblioteka/Ustav%20Kraljevine%20Srba,%20Hrvata%20i%20Slovenaca.pdf> Приступљено 26.12.2025. године

²⁷ Марија Драшкић, *Породично право и права детета* (Београд: Службени гласник, 2007), 156.

4. ЖЕНЕВСКА ДЕКЛАРАЦИЈА О ПРАВИМА ДЈЕТЕТА

4.1. Доношење Декларације

Декларација Лиге народа „Општа права дјетета“²⁸ је донешена, прије више од стотину година, у Женеви 1924. године. Текст декларације је припремила Инглентајн Џеб,²⁹ оснивач фондације „Save the Children International“, већ 1923. године. Декларација је усвојена од стране Лиге народа, 26. септембра, у току трајања петог засједања Скупштине Лиге народа.³⁰ Процес интернационализације права дјете одвијао се кроз сазријевање идеје да се на права дјете морају примјењивати стандарди усвојени од међународне заједнице.³¹

Ово је први документ који се односи на људска права који је усвојила међународна организација.³² Иако није била правно обавезујућа и садржи преамбулу и свега пет чланова, представља први значајан документ којим су формално призната права дјетета. Интересантно је примјетити да је овај темељни документ о дјечијим правима прилично занемарен, како у домаћој, тако и иностраној правној литератури, те се ријетко спомиње, а готово да не постоје радови које се шире баве овим питањем, ни из историјскоправног угла нити породичноправног, а ни међународноправног. Претпоставка је да су дјечија права темељније разрађена у потоњим међународним конвенцијама, Декларацији о правима дјетета из 1959. године, која уводи правни стандард „најбољи интерес дјетета“, те Конвенцији УН о правима дјетета из 1989. која начело „најбољег интереса дјетета“ протеже на све одлуке које утичу на дјецу.

Женевска декларација је дјелимично инспирисана дјелом Јануша Корцака.³³ Као дугогодишњи челник сиротишта у Варшави, управу је организо-

²⁸ Текст Женевске декларације о правима дјетета из 1924. године. <https://www.humanium.org/en/geneva-declaration/> приступљено 26.12.2025. године.

²⁹ Инглентајн Џеб (Englentyne Jebb) је активисткиња за права дјете која је основала међународну организацију Save the Children International (<https://www.savethechildren.net/>) прије више од 100 година (1919. године). Британка, бивша професорица и друштвена активисткиња је, прочитавши у новинама да су савезници окупирала Њемачку и Аустрију и блокирали доток хране те да многа дјета умиру од глади, реаговала тако што је стала на Трафалгар Скверу и дјелила летке пролазницима на којима је написала да савезничка блокада окупираних држава доводи свакодневно до смрти великог броја дјете. Због узнемирујућег наступа у јавности, Инглентајн Џеб је била ухапшена и изведена пред судију за прекршаје.

³⁰ Пакт Лиге народа и његове измене и допуне (са француским и енглеским текстом), Информативно одјељење Главног секретаријата Лиге народа, Женева 1925, 29.

³¹ Драшкић, *Породично право и права детета*, 156.

³² Trevor Buck, *International Child Law* (Routledge, London: 2005), 478.

³³ Јануш Корцак (Janusz Korczak, док је право име било Henryk Goldszmita) је био пољски Јевреј, педијатар, педагог и аутор за дјецу. Широј јавности је најпознатији по томе што је одбио понуду

вао као „посебну републику за дјецу“. Одвојио је „посебне институције власти“ као што су парламент и суд а и посебне новине са садржајима за дјецу. Кордакове иновације су инспирисале каснији настанак посебног суда за малољетнике, односно формирање општег мишљења да су редовни судови неадекватни за суђење малољетницима, као и затворске установе.

4.2. Садржај

Први и темељни документ о правима дјетета, садржи преамбулу и само пет чланова у којима се утврђује шта све друштво дугује дједи. У свих својим пет чланова, права дјеце су постављена једнострано, без одређивања њихових реципрочних обавеза. Постављени су основни захтјеви који су нагласили предност дјеце на остваривање помоћи у односу на одрасле (родитеље, учитеље, старатеље, љекаре). Овим документом се установљава први пут појам права дјетета. Права су била пасивно дефинисана, у смислу да дијете заслужује да добије одређени вид права али и не да то право мора да оствари. Поред тога, Декларација штити претежно социјална права дјетета, а не лична и грађанска права.

У преамбули „ мушкарци и жене свих нација, признају да човјечанство дугује дјетету оно најбоље што има, објављују и прихватају као своју дужност, да без обзира на расу, националност или увјерење.³⁴ Наводе се темељни принципи којим су се ствараоци Декларације руководили, а то је принцип најбољег интереса дјетета и принцип забране дискриминације. Оба принципа се досљедно примјењују у свим одребама декларације.

Прво право које се издваја јесте право дјетете на нормалан развој, како физички, тако и духовни. Ово право подразумјева да родитељи, али и државе, морају дјетету да обезбједе материјалне услове за физички развој, исхрану, нормалне услове становања и одговарајући животни стандард, тако и услове за духовни развој, васпитање и образовање. Правни стандард „нормалан развој“ указује на потребу афирмативног регулисања права дјетета, те на скретање пажње законодавцима на потребу санкционисања околности које доводе до „ненормалног“ развоја дјетета. Ово прво право се може дефинисати као дјелимично право преживљавања и развојно право,

нацистичких власти да се спасе од ликвидације у концентрационом логору Треблинка и заједно са својим штићеницима је погинуо 1942. године. Његове ријечи „Промјенити свијет значи промијенити методе одгоја дјеце“ као и „Чини се да постоји два живота. Један озбиљан и угледан, други стрпљиво толерисан, мање вриједан. Ми говоримо: будућа особа, будући радник, будући грађанин. Да ће дјеца бити, да ће бити сматрана озбиљном једном у будућности? Ines Medić, „Najbolji interes djeteta u europskim prekograničnim predmetima“, *Prekogranično kretanje djece u Europskoj Uniji*, ur. Mirela Župan (Osijek: Pravni fakultet Univerziteta u Osijeku, 2019), 9.

³⁴ *Избор међународних прописа о правима дјетета*, ур. Славица Купрешанин, Злата Хаџић-Бајрић, Бања Лука 2012, 7.

јер се комбинују темељна права дјецe са наглашеном потребом најбољег развоја дјетета у свим аспектима живота. То укључује тјелесни, емотивни, психосоцијални, когнитивни, друштвени и културни развој. Наведена права су претпоставка остваривања свих других права,

Други члан Декларације је конкретизовао право на нормалан развој из првог члана, набрајајући појединачна права дјетета: гладно дијете треба бити нахрањено, болесно дијете мора бити лијечено, дијете које је заостало у развоју треба помоћи у развоју, делинквентно дијете треба ресоцијализовати, сирочад и напуштену дјецу треба збринути. На основу овога видимо да се у први план стављају права која се односе на материјалне потребе дјецe: право на исхрану, право на лијечење и здравствену заштиту. Спомињу се и развојна права као што су: право на помоћ и подршку дјецe са сметњама у развоју, право дјецe и малољетних делинквената на ресоцијализацију и нови почетак, право дјецe на дом. Сва ова права се први пут изузимају из домена породичне сфере и стављају у обавезу, подједнако родитељу и човјечанству, тј. постојећим државним органима из сфере социјалне заштите, као и органима међународног карактера (као што је претходно поменути Уницеф) који треба водити рачуна о правима дјецe и у државама гдје ниво економског развоја не омогућава довољно издвајања за дјечију заштиту.

Трећи члан Декларације успоставља апсолутни приоритет дјецe у односу на друге категорије становништва у кризним ситуацијама. У случајевима елементарних непогода, ратова, сукоба дјецa су та која прва морају примити помоћ у односу на остале категорије лица. Препознавање дјецe као рањиве категорије, било је уобичајено и прије уношења у Декларацију, у виду обичајног права. Ова регулација је постала основ за даља законска рјешења по којима су дјецa а са њима и мајке добиле посебан вид заштите у националним законодавствима. Трећи члан Декларације је успоставио групу заштитних права дјецe. Заштитна права се односе на сва права која дјетету омогућавају нарочиту заштиту у којима је јасно назначено да сви при доношењу и/или извршавању одлука морају имати добробит дјетета као главни циљ. У Општој декларацији о људским правима из 1948. године, успоставља се право мајке и дјетета на посебну друштвену заштиту (Члан 25. став 2)³⁵. Права која су се касније развила из ове групе права су: право на заштиту од злоупотребе, право на заштиту од запостављања, право на заштиту од изрбљивања, право на забрану дјечијег рада, право

³⁵ Текст Опште декларације о људским правима из 1948. године. https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_UN_Opsta%20deklaracija%20o%20pravima%20coveka.pdf Приступљено 26.12.2025. године

на заштиту од дрога, дувана и алкохола, право на заштиту дјеце избјеглица, право на заштиту дјеце у оружаним сукобима.

Четврти члан Декларације се односи на економско-социјално благостање дјетета и забрану свих облика експлоатације. Овај члан, слично као и први и други члан ставља у први ред испуњење материјалних претпоставки неопходних за егзистенцију дјетета. Разлика између првог и четвртог члана Декларације је у обиму права која су загарантована. Четврти члан промовише права која припадају тзв. „другој генерацији“ људских права а која подразумевају сљедећа права: право на приступ јавним службама (право на здравствену заштиту и право на образовање), право на достојне услове живота (социјална помоћ, помоћ за незапослене, накнаде за инвалиде и ветеране рата, старосне пензије), посебна права одређених друштвених група (млади, жене, инвалиди, старије особе, као и припадници националних и језичких мањина), право на природне ресурсе и имовинска права.³⁶ На неким мјестима у литератури наилазимо на термин „позитивна права“ јер су у питању група права која подразумевају активну улогу државе која мора доприносити њиховом остваривању. Конкретно, држава је била дужна да оснује и финансира сиротишта, обезбјеђује посебна средства у буџету на име дјечије заштите, оснује и финансира рад основних школа, те омогући сваком дјетету приступ истима. Насупрот томе, „негативна права“ нису захтјевала да се држава ангажује на њиховом остваривању.

Пети члан Декларације се односи на право дјетета да буде одгојено у свијести да је на корист човјечанству. Од свих пет чланова, могло би се рећи да је ово једини члан који подразумева реципрочне обавезе дјетета према човјечанству. Подразумева право и обавезу дјетета да буде дио друштвене цјелине, да учествује и доприноси њеном развоју. Унутар овог члана могло би се наћи поријекло партиципативне групе дјечијих права.³⁷

4.3. Обновљена Женевска декларација о правима дјетета (2024)

Високи комесаријат Уједињених нација за људска права је 20. новембра 2024. године, на стоту годишњицу доношења Декларације одао по част овом пионирском документу о дјечијим правима и донио обновљени текст Декларације.³⁸ Позивајући се на први међународни документ који

³⁶ Mirjana Miškić, „Introduction, decline and fall of socio-economic provisions in Yugoslavia’s constitution“, *Miscellanea Historico Iuridica*, XX, 2 (2021): 71.

³⁷ Види више о партиципативним правима дјетета у Дарко Радић, „Унапређење правних капацитета-право дјетета на слободно изражавање мишљења и пословна способност дјетета“, *Зборник радова са 7. међународног научног скупа Дани породичног права – „Заштита права човјека као покретач развоја породичног права“*, 7, Мостар (2019): 126.

³⁸ <https://declaration2024.org/wp-content/uploads/2025/01/Declaration-2024-2.pdf> Приступљено 26.12.2025. године.

је признао универзалност дјечијих права и обиљежавајући његову стогодишњицу, као и тридесетпету годишњицу Конвенције Уједињених нација о правима дјетета (1989), скреће се пажња на позитивне ефекте вијека борбе за дјечија права али и указују на потребу даљег предузимања хитних, колективних мјера да се заштите права данашњих и будућих генерација дјеце. Нове генерације се суочавају са климатским промјенама, ратовима и сиромаштвом, као и другим отежавајућим околностима за њихов развој. Комплексност савремених ризика утичу на положај и права дјеце широм свијете. Стога, полазећи од темељног текста из 1924. године, обновљена верзија проширује и прецизније дефиније права дјеце у складу са савременим међународним правом и нормама.

Обновљени текст Женевске декларације садржи десет чланова, садржавајући основни дух и идеју оригиналне Декларације. Одредбе су сумарно формулисане, наглашавајућу основна дјечија права у начелу, без уобичајеног нормирања унутар појединачних група дјечијих права.

Право на достојанствен живот, ван сиромаштва и право на уживање благостања цивилизације је приоритетно право дјеце, без обзира на којем дијелу планете живе. Високо, на другом мјесту је издвојено право на живот мимо ратних сукоба. Заштита дјеце у оружаним сукобима је био један од најважнијих разлога зашто је Женевска декларација уопште и донесена. Нажалост, ни стотину година касније, заштита овог права не губи на актуелности. Од оригиналних права које обновљени текст Женевске декларације уводи јесу дигитална права. Право на одрастање у дигиталном окружење, те суочавање са ризицима које такво окружење има на још неформирану дјечију личност су актуелни изазови дјечије заштите. Већи степен заштите дјечијих права се види у скоро свим одредбама, али илустративно је поменути право на образовање. Право на образовање је поменуто у Женевској декларацији, интегрално унутар члана 4. који промовише право дјеце на економско-социјално благостање. Ова уопштена формулација из оригиналног текста је еволуирала у обновљеном тексту у право дјеце на рано, основно, средње и стручно образовање. У праву на образовање наглашена је инклузивност и бесплатност остваривања овог права. Ови високо постављени захтјеви су још увијек неоствариви у појединим државама Европе, а свакако и на економски сиромашнијим континентима.

Текст обновљене Женевске декларације има симболички и деклараторан карактер који доприноси јачању међународне свијести о важности досљедне и конкретне заштите дјечијих права. Истовремено указује да је тренутак актуелан да се дјечија права поново нагласе и приоритетизују.

5. ДАЉЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ РАЗВОЈА ДЈЕЧИЈИХ ПРАВА

У првој половини двадесетог вијека, дјечија права нису била ништа више него заштита од злостављања и омогућавање основних права, као што је право на школовање и здравствену заштиту. Видна промјена у третирању дјечијих права се догађа у другој половини двадесетог вијека. Важан утицај на редефинисање и озбиљније схватање дјечије заштите су оставила велика страдања дјеце у два свјетска рата. Хуманитарне катастрофе у којима су дјеца као најрањивија категорија масовно страдала, дијелом и као мобилисана војска, указале су на потребу систематичније заштите дјечијих права. Након Другог свјетског рата, Генерална скупштина Уједињених нација 11. децембра 1946. године донијела је одлуку о оснивању посебног фонда за помоћ дјецци и мајкама у угроженим подручјима након рата. Иако је основан као *ad hoc* организација, Уницеф је наставио своје постојање све до данашњег дана.

У двадесетом вијеку³⁹ се уводе права којима се дјецци омогућује право на самоодређење и лично изражавање. Овим правима се наглашава пуни правни субјективитет дјетета⁴⁰ и његово право на учествовање у доношењу друштвених одлука. Овим правима се повећава видљивост дјеце унутар породице, дозвољава се дјецци, односно младима да слободно и самостално доносе важне животне одлуке, као што су избор животног партнера и занимања. О ова два питања су најчешће суверено одлучивали очеви породице, водећи више рачуна о материјалним интересима цијеле породице него о личним интересовањима и осјећањима младих људи. Иако су дјеца рано ступала у свијет одраслих, често прерано улазећи у брак, поготово дјевојчице које су носиле терет репродукције, нису се сматрале позваним да одлучују у овим питањима. Чак и када родитељи не би одлучивали о избору младенаца, њихов благослов је био потребан, уколико су младенци жељели наставити живот у породичном окружењу.

Оснаживањем дјеце правима на самоодређење и лично изражавање, дјеца постају ствараоци сопствене судбине, доносећи сопствене одлуке а не понављајући устаљене образце понашања из своје породице. Слободно одлучивање о избору животног партнера,⁴¹ времену закључења брака, образовању и врсти образовања, довели су до формирања новог типа по-

³⁹ Anka Jurčević Lozančić, „New paradigms of understanding a child, quality of childhood and childhood institutionalization“, *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, (2018): 11-17.

⁴⁰ Радић, „Унапређење правних капацитета-право дјетета на слободно изражавање мишљења и пословна способност дјетета“, 126-1

⁴¹ Марина Јањић Комар, „Сексуална и репродуктивна права младих-пристанак детета“, *Анали Правног факултета у Београду*, Београд (1998): 39-53.

родице, а и новог начина живота. Све је чешћи нуклеарни тип породице, који подразумјева родитеље и дјецу. Пошто се родитељи обавезују да брину о здрављу и школовању своје дјеце, број дјеце се планира и претежно смањује у односу на раније. То је значајна промјена у односу на многочлане породице из протеклог времена, када су дјеца рађана преваходно као радна снага породице. Такође, дјеци се пружа алтернативна могућност да се друже и образује изван породице, у школи, са својим вршњацима, док су у протеклом периоду дјеца била упућена само на чланове породице и то најчешће припаднике друге, па чак и треће генерације.

Иако су данас дјечија права достигла свој зенит, у многим земљама дјеца се и даље не сматрају равноправним члановима друштва. Постоје многи разлози којима се оправдава занемаривање значаја дјеце а главни аргумент је њихова физичка и ментална неизграђеност, те стога неваљаност одлука које доносе. Иако већину својих партиципативних права морају да остварују преко свог законског заступника, било родитеља или старатеља, не умањује њихов друштвени значај. Тјелесно кажњавање дјеце је законом дозвољено у многим државама, док је наношење тјелесних повреда одраслом човјеку кривично дјело. Такође, дјечији рад је законом забрањен у многим државама свијета али је и даље јако присутан и чини тамну бројку, нарочито у брзорастућим економијама, и то без икакве правне регулације и заштите права дјече-радника. Поред тога,

6. ЗАКЉУЧАК

Пратећи еволутивни развој права дјеце, уочавамо да је историјска путања прихватања права дјеце била дуга и линеарна, све до почетка двадесетог вијека када доживљава експоненцијални раст. Антички правни системи су препознавали дјецу као субјекте права који заслужују интензивнију правну заштиту од уобичајене, кроз институте насцитуруса, постумуса, усвојења. Са друге стране, посебна права дјеце нису била позната. Ни у средњем вијеку није дошло до промјене положаја дјетета, које и даље остаје под чврстом влашћу породичног старјешине. Злоупотреба дјеце у индустријском развоју Западне Европе поставља питање радних права дјеце и нужне потребе за (међу)државном интервенцијом и заштитом дјеце. Поред низа појединачних законских аката, који су донешени првенствено у Француској и Великој Британији, 1924. године је донешена декларација под називом „Општа права дјетета“, познатија као Женевска декларација. У свега пет чланова, Декларација је промовисала права преживљавања, развојна, заштитна и партиципативна права дјетета. Иако није послужи-

ла више него темељ за даљу надоградњу дјечијих права, њен допринос је значајан јер је отворила врата даљем међународноправном признању дјечијих права.

ЛИТЕРАТУРА

Књиге и научни чланци

1. Buck, Trevor. *International Child Law*, Routledge, London 2005.
2. Cojocaru, Oana- Maria. *Byzantine childhood. Representations and experiences of children in middle byzantine society*, Routledge, London and New York, 2022.
3. Goldberg, Jessica. *The Legal Persona of Child in Gratian's Decretum*, *Bulletin of Medieval Canon Law*, NS, 24, 2000.
4. Goldin, Claudia and Sokoloff, Kenneth. „Women, Children and Industrialization in the early Republic: Evidence from the Manufacturing Censuses“, *The Journal of Economic History*, XLII, 4, Cambridge University Press, 1982, 741-774.
5. Heimholz, Richard Henry. *Children's rights and the Canon Law: Law and Practice in Medieval England*, *The Jurist*, Vol 67, 2007.
6. Heywood, Colin. *The market for child labour in nineteenth-century France*, *History*, 66/216, 1981, pp. 34–49. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/24417055>. Приступљено 17 децембра 2025.
7. Jurčević Lozančić, Anka. *New paradigms of understanding a child, quality of childhood and childhood institutionalization*, „Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja“, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, 2018.
8. Locke, John. *Some Thoughts Concerning Education*, London, 1963.
9. Medić, Ines. „Najbolji interes djeteta u europskim prekograničnim predmetima“, *Prekogranično kretanje djece u Europskoj Uniji*, ur. Mirela Župan, Pravni fakultet Univerziteta u Osijeku, Osijek 2019.
10. Miškić, Mirjana. *Introduction, decline and fall of socio-economic provisions in Yugoslavia's constitution*, *Miscellanea Historico Iuridica*, XX, 2, 2021.
11. Monnickendam, Yifat. *The Exposed Child: Transplanting Roman Law in the Late Antiquity Jewish and Christian Legal Discourse*, *The American Journal of Legal History*, 1, 2019.
12. Orme, Nicholas (2003), *Medieval Children*, New Heaven-London: Yale University Press, 387. str. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 38 (1).
13. Rousseau, Jean Jacques Émile, *ou De l'éducation*, Geneva 1762.
14. Šego-Marić, Ivona. *Imovinskopravni aspekti obiteljskih odnosa u Babilonu i Atini*, u *Zborniku radova sa Šestog međunarodnog naučnog skupa „Dani porodičnog prava“*, VI, broj 6, Mostar 2018.

15. Vuolanto, Ville. Experience, agency and the children in the past-The case of the Roman childhood, in *Children and everyday life in Roman and late antique world*, eds. Christian Laes and Ville Vuolanto, Routledge, London and New York 2017.
16. Драшкић, Марија. *Породично право и права детета*, Службени гласник, Београд 2007.
17. Јањић Комар, Марина. *Сексуална и репродуктивна права младих- пристанак детета*, *Анали Правног факултета у Београду*, Београд 1998.
18. Ковачевић, Љубинка. *Универзални међународни стандарди о забрани дјечијег рада и њихова примјена у праву Републике Србије, у Казнена реакција у Србији*, ур. Ђорђе Игњатовић, Београд 2017.
19. Марковић, Иванка. *Кривично дјело дјетеубиства*, *Годишњак Правног факултета у Бањој Луци, двоброј XX/XXI, Бања Лука 1996-1997*.
20. Маркс, Карл. *Капитал*, 3. издање, том 1, XXIII глава, *Култура*, Београд 1958.
21. Радић, Дарко. *Унапређење правних капацитета-право дјетета на слободно изражавање мишљења и пословна способност дјетета*, *Зборник радова са 7. међународног научног скупа Дани породичног права – „Заштита права човјека као покретач развоја породичног права“*, 7, Мостар 2019.
22. Ромац, Анте. *Римско право*, Загреб 1987.
23. Човић, Ана. *Права детета. Еволуција, реализација и заштита*, *Институт за упоредно право*, Београд 2017.

Правни извори

1. *Избор међународних прописа о правима дјетета*, ур. Славица Купрешанин, Злата Хаџић-Бајрић, Бања Лука 2012.
2. *Пакт Лиге народа и његове измене и допуне (са француским и енглеским текстом)*, Информативно одјељење Главног секретаријата Лиге народа, Женева 1925.
3. *Видовдански устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 1921*. <https://www.uzzpro.gov.rs/doc/biblioteka/digitalna-biblioteka/Ustav%20Kraljevine%20Srba,%20Hrvata%20i%20Slovenaca.pdf>
4. *Текст обновљене Женевске декларације* <https://declaration2024.org/wp-content/uploads/2025/01/Declaration-2024-2.pdf> Приступљено 26.12.2025.
5. *Текст Опште декларације о људским правима из 1948. године*. https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_UN_Opsta%20deklaracija%20o%20pravima%20coveka.pdf
6. *Текст Женевске декларације о правима дјетета из 1924. године*. <https://www.humanium.org/en/geneva-declaration/> приступљено 26.12.2025. године.

LEGAL PROTECTION OF THE CHILD THROUGH THE AGES: THE HISTORICAL PATH TO THE GENEVA DECLARATION (1924)

Mirjana Miškić⁴²

Faculty of Law of the University of Banja Luka

Abstract: The legal protection of children is a modern concept dating back to the twentieth century. The first legal document promoting the protection of children was the Geneva Declaration on the Rights of the Child adopted by the League of Nations in 1924. The Geneva Declaration was adopted in an expanded and revised form by the United Nations in 1959, and the most complete legal protection of children's rights was achieved in the Convention on the Rights of the Child of 1989. Although the least known of the previously mentioned declarations of children's rights, the Geneva Declaration created the foundations of universal legal protection of children in the 20th century. The author will try to prove in this paper that the foundations of children's legal protection were laid by the Geneva Declaration, and that children's rights are an extremely complex and controversial category of human rights that must continue to be developed, but also carefully monitored and controlled.

Key words: Geneva Declaration on the Rights of the Child, Critique of Children's Rights. Legal Capacity of Children. Declaration on the Rights of the Child. Convention on the Rights of the Child

⁴² LL.D., Associate Professor, email: mirjana.miskic@pf.unibl.org.